

Uvod u problem znanja u analitičkoj epistemologiji

Kristijan KRKAČ*

Sažetak

U tekstu autor izlaže temeljni okvir problema spoznaje slijedeći trodjelnu analizu znanja, klasične alternative u teoriji opravdanja (internalizam i eksternalizam), skeptičke izazove i suvremene alternative. Tekst prikazuje suvremene izazove teorijama opravdanja (Gettier i Dretske) i završava s teorijom relevantnih alternativa, kontekstualističkim (Annis, Cohen, Sosa) i nepropozicionalnim teorijama opravdanja (Austin, Wittgenstein).

1. Je li teorija opravdanja za istinita vjerovanja uopće moguća?

Aristotel je o znanju nastojao razmišljati na sljedeći način.¹ Ako se pitamo kako znamo bilo koju propoziciju p , postoji ograničen broj odgovora. Odgovore možemo razdijeliti po načelu racionalne prihvatljivosti na racionalno prihvatljive i neprihvatljive.

Počnimo s neprihvatljivima. Propoziciju p možemo znati ako znamo neku drugu propoziciju q , ali ako ta druga počiva na trećoj r , a ova na nekoj četvrtoj s , a konačno propozicija s ponovno na propoziciji p , onda propozicija s kojom nasto-

* Mr. sc. Kristijan Krkač, asistent i doktorant na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove, Zagreb.

1 Klasični, standardni i noviji uvodi u epistemologiju su: Ayer A. J. (1990) »The Problem of Knowledge«, Penguin, London, Baldwin T. (2001) »Contemporary Philosophy«, Oxford University Press, Oxford, Chisholm R. M. (1989) »The Theory of Knowledge«, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, Dancy J. (1996) »Introduction to the Contemporary Epistemology«, Blackwell, Oxford, (hrvatski prijevod, Hrvatski studiji, 2001.), Dancy J., E. Sosa (eds.) (1996) »A Companion to Epistemology«, Blackwell, Oxford, Greco J., E. Sosa (eds.) (1998) »The Blackwell Guide to Epistemology«, Blackwell, Oxford, Hamlyn D. W. (1986) »The Theory of Knowledge«, Macmillan, London, Lehrer K. (1991) »Theory of Knowledge«, Routledge, London, Macan I. (1997) »Filozofija spoznaje«, FTI, Zagreb, Moser P. K., D. H. Mulder, J. D. Trout (1998) »The Theory of Knowledge«, Oxford University Press, Oxford, Russell B. (1992) »Theory of Knowledge«, Routledge, London, Shope R. K. (1983) »The Analysis of Knowing«, Princeton University Press, Princeton, Sosa E., G. Kim (eds.) (2000) »Epistemology, An Anthology«, Blackwell, Oxford, Williams M. (1977) »Groundless Belief, An Essay on the Possibility of Epistemology«, Blackwell, Oxford, Williams M. (1992) »Unnatural Doubts«, Blackwell, Oxford, Williams M. (2001): »Problems of Knowledge, A Critical Introduction to Epistemology«, Oxford University Press, Oxford, Woozley A. D. (1973) »Theory of Knowledge«, Hutchinson University Press, London.

jimo utemeljiti znanje p počiva na samoj p koju ne znamo. Ova pogreška naziva se pogreškom *pokvarenog kruga* (*vicious circle*), za razliku od mogućeg *kreposnog kruga* (*virtuous circle*).

S obzirom da smo zapeli u slijepoj ulici, moramo se vratiti i pokušati ponovno. Moguće je propoziciju p utemeljiti na nekoj drugoj q , q na r , r na s , i tako u beskraj. S obzirom da se u beskraj ne može ići, što je također sam Aristotel nastojao opravdati, ova se pogreška naziva pogreškom *beskonačnog regressa* ili progressa, ovisno kako gledamo (*regressus ad infinitum*).

2. Tradicionalni skeptički izazov

Ovdje se uz »tragatelja za znanjem« koji ispituje mogućnost znanja p pojavljuje i novi lik kojeg možemo nazvati »skeptik« (ili sumnjičavac). Sumnjičavac je sklon kazati da ako smo zapeli u dvije slijepe ulice, onda, kako se njemu čini, uopće ne možemo znati propoziciju p . Sumnjičavac nas dakle uvjerava da s obzirom na činjenicu da ne možemo znati postoje očiti solidni razlozi za mnijenje da nikada, nitko, niti jednu p ne može znati. Posljedično, ne možemo znati ništa o izvanjskom svijetu, vlastitim sadržajima svijesti, prošlim događajima, drugim svijestima, moralnoj ispravnosti, socijalnoj prihvatljivosti, politički legitimnom, estetski lijepom, vjerski autentičnom itd. Sumnjičavac čak navodi i neke razloge za svoja vjerovanja: npr. *razlog iz varke opažaja*, *iz mogućnosti sna* ili iz tzv. *obmane zloduha* (kasnije *mozga u bačvi zlog znanstvenika*), a to su razlozi koje je prvi raspravljao R. Descartes. Tijekom vremena pojavili su se i drugi prigovori kao npr. onaj iz *pogrešivosti* (*falibilizam*, Peirce, Popper) koja može biti slučajna i sustavna, ali za koju je važno da pri pogrešci onaj tko griješi nikada ne zna da griješi, ali i neki suvremeni o kojima će biti još riječi.² Imamo dva načelno različita skeptička modela. (a) *Model neizvjesnosti* (opća forma argumenta) (1) Ako S zna p , onda je p izvjesna. (2) Skeptička hipoteza pokazuje da p nije izvjesna. (3) Dakle, S ne zna p . (b) *Model neopravdanosti* (opća forma argumenta) (1) Ako je S opravdan u vjerovanju da p , onda je S , s obzirom da p povlači poricanje skeptičke hipoteze, opravdan u vjerovanju negaciji skeptičke hipoteze. (2) S nije opravdan u vjerovanju negaciji skeptičke hipoteze. (3) Dakle, S nije opravdan u vjerovanju da p . Manje premise oba argumenta kažu da je p neizvjesna ili da je S neopravdan u vjerovanju da p . Te premise sažimlju navedene skeptičke argumente, tj. argumente iz obmane osjetila, iz mogućnosti sna, iz zloduha, iz povremene pogrešivosti itd. Dakle, klasična borba vodi se oko manjih premisa iako je bilo filozofa i škola koje su insistirale na drugačijim oblicima većih premisa, jer moguće je znati bez da osoba bude ili da

2 Za skeptičku analizu znanja vidi: Firth R. (1976) »The Anatomy of Certainty«, *Philosophical Review*, 76: 3–27, Frankfurt H. G. (1962) »Philosophical Certainty«, *The Philosophical Review*, 71, 1971., Klein P. D. (1984) »Certainty«, University of Minnesota Press, Minneapolis, Stroud B. (1983) »The Significance of Philosophical Scepticism«, Oxford University Press, Oxford, Unger P. (1975) »Ignorance«, Oxford University Press, Oxford.

premisa bude apsolutno izvjesna, tj. da isključuje skeptičku hipotezu. Prvi takav odgovor je Aristotelov fundacionalizam. Sličan odgovor pružio je i T. Reid na Humeov skepticism. Taj se tip analize znanja naziva zdravorazumskim.

3. *Zdravorazumska alternativa skeptičkom izazovu*

Ovdje smo također zapeli u slijepoj ulici i valja se još jednom vratiti na početak. Postoji još jedan put koji se općenito nalazi na granici prihvatljivih i neprihvatljivih načina. Naime, moguće je da mnoge propozicije (*q*, *r*, *s*, itd.) ne znamo, ali da se iz toga što ih ne znamo ipak nekako »pojavi« znanje naše prvotno upitne propozicije *p*. Tragatelj za znanjem sada nastoji razmišljati na sljedeći način. Neke *p* očito naprosto znamo, kao npr. »da je ovo jedna ruka, a ovo druga (*tragatelj pokazuje ruke*)«, što je zaista tijekom jednog predavanja i učinio G. E. Moore (»Dokaz izvanjskog svijeta«). Njih znamo iz jednostavnog razloga. Kao prvo, bilo bi *budalasto* kazati da ih ne znamo. Kao drugo, bilo kakav razlog za znanje tih *p* uvijek bi bio manje izvjestan od njih samih. Te propozicije ponekad se nazivaju *propozicijama zdravog razuma* (Reid, Moore, Chisholm, Lehrer) ili *pseudopropozicijama naše slike svijeta* (Wittgenstein). Dakle, zaista je točno kako mnoge propozicije ne znamo ili barem nisu izvjesne, ali iz tog *mora neizvjesnosti* moraju se pojaviti (emergirati) propozicije koje su izvan svake razumne sumnje i za nas potpuno izvjesne (barem u praktične svrhe). Povrh toga, sada tragatelj za znanjem razmišlja na sljedeći način. Ako su skeptičke sumnje točne, onda čak niti takvu *p* ne možemo znati. Ali ipak znamo. Dakle, skeptičke su sumnje pogrešne. Mnogi filozofi drže da je ova strategija pogrešna jer *pretpostavlja ono što tek treba dokazati*, a uz to uvodi neprihvatljivu kategoriju *emergencije izvjesnosti* koja garantira znanje.³

4. *Internalizam I: Fundacionalizam*

Ako se složimo s prethodnim prigovorom, imamo već tri neprihvatljive mogućnosti: *pogrešan krug*, *pogrešku beskonačnog regresa* i *emergenciju izvjesnosti*. Uz to, dodatno su nas opteretili i skeptički razlozi za potpunu nemogućnost znanja. Sada naš tragatelj za znanjem pokušava oblikovati prihvatljivu taktiku. Aristotel je bio sklon kazati kako propozicija *p* zaista povlači neki regres znanja, ali da je taj regres konačan, što je pak sasvim jasno ako je nemoguće da je beskonačan. Pitanje je gdje je konac tog niza. Zamislimo da je *p* propozicija poput: »Sedam jabuka i pet krušaka isto su što i sedam krušaka i pet jabuka.« Ova *p* je neizvjesna ili neopravdana, ali počiva na *q* koja je izvjesnija i opravdanija, npr. » $7 + 5 = 5 + 7$ «, a

3 Za suvremeni prikaz zdravog razuma i odgovor skeptiku s tog stajališta vidi: Moore G. E. (1959) »Four Forms of Scepticism«, u: »Philosophical Papers«, Allen & Unwin, 1959: 196–225, Moore G. E. (1993) »Certainty«, u: T. Baldwin (ed.): »Selected Writings, Rotledge, London, 1993: 171–196, prijevod: »Izvjesnost«, Vidici, 1987: 237–247.

ova pak na sasvim izvjesnoj i opravdanoj r : » $a + b = b + a$ « (što je zakon komutacije za zbrajanje). Ako se pitamo na čemu počiva propozicija r , odgovor je da je ona opravdana samim time što je shvaćena. Jer ako čovjek shvaća (možda neposrednim uvidom ili intuicijom) propoziciju r , onda ujedno shvaća i njezinu istinitost i temeljnost. Propozicija r je dakle temelj za q , a q je temelj za p . Ovo se stajalište s obzirom da se radi o utemeljenju naziva *teorija utemeljenja* ili *fundacionalizam*.

Ideja temeljnih vjerovanja je ključni odgovor na prva dva skeptička prigovora. To se ponekad naziva dogmatskim utemeljenjem. Dakle, postavlja se pitanje koja su to temeljna vjerovanja, koja nisu temeljna i kako se netemeljna izvode iz temeljnih, tj. kako temeljna jesu opravdanja za netemeljna. Jedna od novijih analiza temeljnih vjerovanja je ona A. Kennya koji pak razrađuje poznato neofundacionalističko stajalište A. Plantinge. Vjerovanje $da-p$ je pravo temeljno vjerovanje (*proper basic belief*) ako i samo ako je: (1) ili očito (samoevidentno), (2) ili evidentno osjetilima, (3) ili evidentno pamćenju, (4) ili obranjivo: argumentom, istraživanjem ili izvedbom (*performance*). Argument može biti: onaj temeljem kojeg se vjerovanje postiže, onaj temeljem kojeg se vjerovanje drži ili onaj temeljem kojeg vjerovanje može biti branjeno. Istraživanje dakako može biti primarno ili sekundarno, a izvedba jest u stvari situacija kada se prosudba osobe koja poznaje posebne vještine prihvaća kao autoritarna. Ostala vjerovanja su netemeljna, te se iz temeljnih izvode: zaključivanjem (dedukcija, indukcija, abdukcija) ili putem svjedočanstva.

5. Trodjelna analiza znanja

Sada je vrijeme za drugu upadicu nakon primjedbi skeptika. Pretpostavimo da osoba (S) zna propoziciju p ako, i samo ako je propozicija p istinita, S vjeruje p i S ima razlog za vjerovanje p . Razlog za vjerovanje klasično se naziva opravdanje (*justificatio*). Takvo shvaćanje znanja prihvaćaju Platon, Chisholm, Ayer i mnogi drugi filozofi. Pretpostavimo da je neka p istinita i da S vjeruje da je p slučaj. Možemo to kazati i shvatljivije. Propozicija p je istinita, S je siguran da p i S ima pravo biti siguran da p temeljem nekog razloga za sigurnost. Koji je dakle razlog moguć za imanje prava na sigurnost? Aristotel je, kao što smo prepričali, kazao da je to S —ova sposobnost pronalaženja temeljnih propozicija koje su apsolutno izvjesne. Ipak, nije sasvim jasno koje su to temeljne propozicije koje su apsolutno izvjesne. Bilo je mnogih pokušaja utvrđivanja njihova identiteta. Tako jedni drže da su to *samoočigledna načela* kao npr. Aristotel, pa i Akvinski. Drugi drže da su to tzv. *sudovi svijesti* pri kojima smo zasigurno nepogrešivi jer je uvjet njihova mišljenja njihova točnost (npr. ako sada ispred sebe vidim list bijelog papira, bilo papira ili ne, taj je sud točan samim time što ga mislim jer je nemoguće prevariti se u tako nečemu, što je pak bio razlog da se ti sudovi izbace iz skupine onih koji se mogu znati). Treći drže da su pravi kandidati za temeljne propozicije one temeljene na opažanju (Locke). Kao što se može primijetiti, svi ovi izvori znanja ili opravdanja

su oni koje se neposredno zna i oni su temeljni, dok su ostali izvedeni i njih se zna posredno. U prošlom stoljeću B. Russell je (slijedeći W. Jamesa) proveo važnu fundacionalističku distinkciju između »znanja po upoznatosti« i »znanja po opisu« kojom je označio razliku između temeljnih i izvedenih znanja. Sva ova rješenja imaju zajedničko to da razlog za vjerovanje smještaju unutar čovjeka i razmišljaju o tom razlogu kao temelju.

6. *Internalizam II: Koherentizam*

Postoji i drugi smjer razmišljanja koji kaže kako ove utemeljivačke taktike nisu svuda primjenjive. Oni drže da postoje slučajevi znanja koja nemaju takva utemeljenja. Pretpostavimo da postoji skup međusobno neproturječnih propozicija ($q, r, s, x, y, itd.$). Recimo da te propozicije iskazuju načela koja se ne mogu hijerarhijski poredati tako da je utemeljenje jednih na drugima nemoguće (uzmimo kao primjer temeljna načela logike, matematike, znanosti, umjetnosti, religija, praktičnih vještina itd.). Kako sada odlučiti znamo li neku p koja je jedno od takvih novootkrivenih načela? Ili: što je razlog za vjerovanje u njezinu istinitost? Naime, nije moguć fundacionalizam niti jednog tipa. Jedan od načina je da kažemo kako valja ispitati je li p neproturječna tom skupu propozicija ($q, r, s, x, y, itd.$), a dodatno možemo kazati kako je uvjet i to da p stoji u nekom čvršćem logičkom odnosu prema njima (npr. koherencije). Ova teorija opravdanja naziva se teorijom *konzistentije* ili dosljednosti ili teorijom *koherencije* (u strožem obliku). Dakle, p je opravdana (te se utoliko i može znati) ako je konzistentna i koherentna skupini međusobno koherentnih propozicija ($q, r, s, x, y, itd.$). Ova teorija pogodna je za ispitivanje opravdanosti svih vrsta neempirijskih propozicija (slična joj je teorija konvergencije i teorija zaključivanja na najbolje objašnjenje). Ipak, i ova teorija drži da se razlozi za vjerovanje crpe iz čovjeka, iako ne utemeljenjem, nego koheriranjem. Teorije koherencije i fundacionalizma su stoga *internalističke* teorije jer mjesto i način opravdanja dovode u svezu s čovjekovim *spoznajnim sposobnostima* ili noetičkom strukturom.

7. *Eksternalizam: naturalistički i socijalno–epistemički*

Teorije koje opravdanje smještaju izvan čovjeka nazivaju se *eksternalističkim*. Zastupnici tih teorija drže da postoji nešto u čovjekovoj okolini što je nekako u svezu s razlogom za vjerovanje. *Naturalistička struja* filozofa (naime onih koji snažno vjeruju u načela prirodnih znanosti) drži da je dostatno postojanje neke zakonolike sveze između činjenice npr. da je knjiga na stolu i našeg shvaćanja informacije p »Knjiga je na stolu«, što bi tada nedvojbeno bilo znanje činjenice (Quine, 1969). Bilo bi dobro da je ta sveza uzročna. Drugi pak drže da je dostatno da postoji neki pouzdani pokazatelj istinitosti informacije o činjenici, te bi samim time naše poznavanje takve informacije i pouzdanog pokazatelja bilo znanje (Gold-

man, Dretske). Primjer pouzdanog pokazatelja može biti npr. termometar jer on je pouzdan pokazatelj temperature zraka u prostori ili na otvorenom prostoru. Ovo se može shvatiti i kao teorija pouzdanog procesa jer je očitavanje visine živina stupca u baždarenom termometru koje vrši stručna osoba u stvari pouzdan proces kojim se dobiva istinita informacija o činjenici, te samim time i znanje. Ova se teorija za razliku od stroge naturalističke naziva *teorijom pouzdanosti* (ili *reliabilizam*).⁴

Temeljna razlika je između internalističkih teorija koje nastoje nadomjestiti uvjet opravdanja još nekim nužnim uvjetom (četvrtim uvjetom) ili specifikacijom vrste opravdanja da bi se objasnilo znanje i eksternalističkih teorija koje nastoje zaobići opravdanje i pokazati kako je znanje neka vrsta kauzalne (uzročne) ili zakonolike sveze između činjenice i vjerovanja. Prve teorije nazivaju se još i *konzervativnima* jer nastoje pridodati neki uvjet standardnoj analizi, dok se druge nazivaju *radikalnima* jer načelno odbacuju pojam opravdanja. Ove posljednje su u najradikalnijem obliku naturalističke jer ne dopuštaju nikakav normativni element znanja. One u stvari neutraliziraju znanje.

8. Gettierov protuprimjer trodjelnoj analizi znanja

Pojavila su se dva prigovora koja sve ove teorije dovode u pitanje, a ako su sve teorije upitne, onda naš »tragatelj za znanjem« zaista ništa ne zna. Prvi prigovor je onaj E. L. Gettier (1963). Ponovimo temeljnu analizu znanja: *S* zna *p* ako i samo ako: *p* je istinito, *S* vjeruje da *p* (prihvaća, siguran je da je *p* istinito), *S* ima opravdanje za vjerovanje da *p* (adekvatno svjedočanstvo, pravo biti siguran) (Ayer). Ova standardna analiza dakle postavlja istinosne uvjete za rečenice tipa »*S* zna *p*«. Gettierov problem pretpostavlja još dva elementa, tj. razliku: moguće je da *S* ima razlog za vjerovanje da je *p* istinita i *p* je neistinita. Ako *S* ima opravdanje (dalje kao *J* prema *justificatio* te *K* za znanje prema *knowledge*) za *p*, te ako *p* povlači *r*, onda *S* ima opravdanje za *r*.

Gettierov slučaj: Smith ima *J* za *p*. Propozicija $p = \text{»Jones je čovjek koji će dobiti posao i Jones u svom džepu ima 10 kn.«}$ $Jp = \text{»Direktor poduzeća jamči Smithu da će biti izabran Jones. Smith je prije 10 minuta izbrojio kune u Jonesovom džepu. Forma } Jp = p \cdot q. \text{ Istinitosne vrijednosti za } p \cdot q \text{ glase: 1 0 0 0, tj. složena } p \cdot q \text{ je istinita jedino u slučaju kada su obje atomarne i } p \text{ i } q \text{ istinite. Dakle, ako } S K p \cdot q, \text{ onda } S K r. \text{ Propozicija } r = \text{»Čovjek koji će dobiti posao ima 10 kn u svom džepu.«}$

4 Za naturalističke i eksternalističke analize znanja vidi: Quine W. V. O. (1991) »Naturalizirana epistemologija«, *Theoria*, 1991, 1; Scopus, 6, 1997, Dretske F. (1970) »Epistemic Operators«, *Journal of Philosophy*, 1970., Dretske F. (1981) »The Pragmatic Dimension of Knowledge«, *Philos. Studies*, 40, 1981: 363–378, Dretske F. (1997) »So Do We Know or Don't We«, *Philosophy and Phenomenological Research*, LVII, 1997: 407–409, Goldman A. I. (2000) »Epistemic Folkways and Scientific Epistemology«, u: Sosa, Kim (eds.), 2000: 438–445, Goldman A. I. (1986) »Epistemology and Cognition«, Harvard University Press, London.

Ili kraće: $SKp \cdot q$, SKr , $SKp \cdot q$, dakle: SKr . Pitanje je dakle kako Smith zna r . Smith zna r jer zna da konjunkcija p i q povlači r , jer zna konjunkciju p i q , a konjunkciju p i q zna na temelju svjedočanstva direktora poduzeća i na temelju prebrojavanja novčića u Jonesovu džepu.

Pogledajmo prigovor. No, zamislimo da je Smithu nepoznato to (s) da će on sam, a ne Jones, dobiti posao i (t) da on sam ima 10 kn u svom džepu. ($S \rightarrow Ks$, $S \rightarrow Kt$), s obzirom da je iskaz r istinit i pod tim uvjetima, ali su: Jp , tj. $p \cdot q$ neistiniti. Ovdje valja uvidjeti da ($S \rightarrow Ks$, $S \rightarrow Kt$) nisu proturječni iskazu r kojeg Smith zna. Pogledajmo sada i odgovor na prigovor. Ipak, proizlazi da je r istinito, Smith vjeruje da je r istinito, Smith ima opravdanje da je r istinito, ali Smith ne zna da je r istinito jer je r istinito na temelju broja kuna u njegovom, a ne u Jonesovom džepu, a Smith ne zna koliko kuna ima u svom džepu, i svoje vjerovanje r temelji na p i Jp koji su neistiniti i za Jonesa pogrešno vjeruje da će dobiti posao. Stoga, znanje ipak nije istinito opravdano vjerovanje, tj. definicija znanja određuje nužne, ali ne i dostatne uvjete za znanje neke propozicije, zaključuje Gettier.

9. Dretskeov protuprimjer načelu epistemičkog zatvaranja

Drugi prigovor je uputio F. Dretske. On drži da ako S zna neku propoziciju p , a propozicija p povlači neku drugu q , onda S također zna i q (ovo se naziva načelo epistemičkog zatvaranja, *epistemic closure principle*) što je bez daljnjeg logično, jer ako Janica zna da je Ivica ukrao tri konja, onda Janica zasigurno zna i to da je Ivica ukrao tri životinje ili tri živa bića. Primjer kojega Dretske prezentira naziva se slučaj zebre (*Zebra Case*). Zamislimo da se naš »tragatelj za znanjem« pojavi s djetetom u zoološkom vrtu pred nastambom sa zebroma (na kojoj piše »Zebre«). Roditelj i dijete pogledaju zebre i roditelj kaže: »Vidiš, to su zebre.« Pitanje je zna li roditelj da su to zebre. Naime, ako primijenimo načelo epistemičkog zatvaranja, slijedilo bi da ako roditelj zna p : da su to zebre, on također zna sve druge propozicije koje povlači p , kao npr. q : da to nisu umješno maskirane mazge. Ali koji razlog za vjerovanje da se ne radi o umješno maskiranim mazgama roditelj uopće može navesti? Kazati da zna kako se radi o zebroma nije dobar razlog jer smo to naveli kao pogrešan krug. Naime, roditelj u stvari kaže da zna p , a zna i implikaciju p koja je q time što zna p . Ako se pokaže da roditelj nema posebnog ili nikakvog razloga za znanje q , tj. da to nisu umješno prerusene mazge, onda roditelj ne zna niti p , tj. da su to zebre. Ovo je zaista dobar prigovor i na njega je teško odgovoriti.

10. Odgovor Gettieru i Dretskeu: relevantne alternative i kontekstualizam

Temeljni odgovor na ovaj prigovor je tzv. *teorija relevantnih alternativa*. Ona kaže da S zna p i logičke implikacije p , među kojima je i q , samo ako q predstavlja relevantnu alternativnu situaciju u kojoj bi S znao p i q , ali bi q bila neistinita. Pita-

nje je dakle što je relevantna alternativa. Povijest rasprave je pokazala da ne postoji jednoznačno mjerilo relevantnosti, nego da je relevantnost određiva jedino pod pretpostavkom određenja epistemičke situacije ili konteksta. Same tvrdnje znanja su takve da se pojam znanja uzima ne kao apsolutan, nego kao *relativan pojam* (Unger). Naime ako *S* zna neku *p*: »Znam da je skladište prazno«, onda *S* ne treba znati da skladište sadrži neke nevažne predmete kao što su sitno smeće, prašina ili paučina, što je svakako implicirano znanjem *p*, a za što Dretske tvrdi da ako to ne zna, onda ne zna niti da je skladište prazno. Naime, postoji samo jedna relevantna alternativa *p*, tj. *q*, a ona glasi: »Znam da skladište ne sadrži nikakve relevantne predmete.« U istom smislu ako roditelj u nastambi na kojoj piše »Zebre« vidi zebrolike pojave (*zebralike appearances*), on zna da su to zebre jer se u toj epistemičkoj situaciji i kontekstu (ako je normalan) ne pretpostavlja da je alternativa o umješno maskiranim mazgama relevantna. Ako pak situacija ne bi bila normalna, onda bi postojao razlog za sumnju te bi se broj relevantnih alternativa proširio, ali ujedno bi se proširila i baza za njihovo izuzimanje ili odbacivanje. Ova teorija opravdanja naziva se kontekstualnom teorijom. Ona kaže da je znanje relativno s obzirom na epistemičku situaciju, kontekst, jezik, ciljeve, zajednicu spoznavatelja itd. Uz niz preciznih analiza pomoću te teorije moguće je odbaciti Gettierov i Dretskeov prigovor (Annis, Sosa, Cohen, Stine itd.).⁵

Dakle, ovime je riješen problem znanja. *S* zna neku propoziciju *p* ako i samo ako je propozicija istinita, *S* je siguran da je tako kako propozicija kaže i *S* ima pravo biti siguran, ima razlog u određenom kontekstu i epistemičkoj situaciji (opravdanje). Ovo se stajalište često kombinira već spomenutom zdravorazumskom teorijom opravdanja i kritičkim kognitivizmom prema kojima je znanje propozicije *p* znanje time što je dio skupine zdravorazumskih vjerovanja o svijetu i čovjeku (Moore, Chisholm, Lehrer).

11. *Performativna i pragmatička analiza nepropozicionalnog znanja*

Ipak, sve što smo do sada govorili o znanju tiče se znanja propozicija (iskaza, tvrdnji) ili propozicionalnog znanja, tj. znanja stanja stvari ili činjenica, što se kraće piše znanja–da (+ opis neke činjenice). Niti riječi nismo kazali o znanju–kako ili znanju postupanja, sposobnosti, vještina (kao npr. vožnje bicikla). Razliku su uveli Grote i Helmholtz, a u suvremenoj filozofiji obnovili su je James, Russell i Ryle. Ta znanja mjere se sasvim drugačijim mjerilima. Teorije bliske rješenjima tog problema u suvremenoj su filozofiji spoznaje razvili kao prvo američki pragmatisti (Peirce, James i Dewey), zatim L. Wittgenstein i neki pripadnici *Oxfordske*

5 Za kontekstualističke i situacijske analize opravdanja vidi: Annis D. (1978) »A Contextual Theory of Epistemic Justification«, *Amer. Philos. Quarterly*, 1978, Cohen S. (1986) »Knowledge and Context«, *The Journal of Philosophy*, 83, 1986: 574–584), Cohen S. (1988): »How to be a fallibilist?«, u: *Phil Perspectives*, 2, 91–123, Stine G. C. (1976) »Scepticism, Relevant Alternatives, and Deductive Closure«, *Philos. Studies*, 29, 1976: 249–261.

škole običnog jezika (napose J. L. Austin). Austin je govorio kako je znanje prije svega *neki oblik garancije* koja se pruža nekome u svrhu izvršenja neke radnje ili čina, a tek je drugotna svrha opisivanje činjenica ili prenošenje točnih informacija (poznata je njegova paralelna analiza izraza »Znam da...« i »Obećajem da...« iz eseja »Other Minds«). Ta teorija naziva se performativnom teorijom znanja (Lehrer) prema kojoj se uporaba izraza »Znam da...« koristi u svrhe da bi se izveo čin garantiranja za neko ponašanje.

S druge strane, Wittgenstein je otišao korak dalje zastupajući stajalište između Mooreova i Austinova. Stajalište kaže da je *S* apsolutno siguran da *p* ako i samo ako je *p* koherentistički utemeljena na *izvjesnostima slike svijeta* ili je sama izvjesnost slike svijeta. Dakle, utemeljenost razloga ili opravdanja na izvjesnostima slike svijeta je posljednje opravdanje apsolutne sigurnosti. Ipak, te izvjesnosti slike svijeta sadržane su u našem praktičnom i svakodnevnom djelovanju i djelovanjem (*Praxis*) se otkrivaju, a prakse se uče slijeđenjem pravila koja su dana kroz konkretne primjere (napose u djelu »On Certainty« iz 1969., a pisanom od 1949. do 1951. godine).⁶

Time je pružen još jedan odgovor na skeptičke izazove. Taj odgovor kaže da smo u većini slučajeva kada su naše propozicije utemeljene na izvjesnostima slike svijeta u pravu ako tvrdimo da smo apsolutno sigurni u njih i to iz dva razloga: kao prvo, slika svijeta se teško mijenja i ta je izvjesnost iako samo u svrhe djelovanja, ipak apsolutna, jer samo apsolutna izvjesnost omogućuje učenje slike svijeta, a to učenje počiva na prisili praktičnog djelovanja, povjerenju, odluci, nagovoru i sličnim neepistemičkim kategorijama. Drugi razlog je taj što svi razlozi koje pokušamo dati za izvjesnosti slike svijeta imaju slabiju evidenciju od samih izvjesnosti ili u lošijoj varijanti pretpostavljaju te izvjesnosti.

Daljnji pomak u kontekstualizmu i neopragmatizmu je pomak od individualne epistemologije prema socijalnoj epistemologiji koja ima dva oblika. Prema slabijem se znanje ostvaruje u interakciji individualnih spoznavatelja, a prema jačem obliku se znanje ostvaruje djelovanjem epistemičke zajednice kao prvotnog spoznavatelja. Wittgenstein je zastupnik jačeg oblika, dok je Austin branitelj slabijeg.

Ovime smo zaključili pregled klasičnih i uglavnom suvremenih gibanja u epistemologiji. Svaki od odjeljaka sažet je prikaz vrlo složenih rasprava u koje zbog pregledne naravi teksta nismo mogli ulaziti. Ipak, kako se meni čini, postoji nusušna potreba za takvim pregledom jer čak i priručnici iz epistemologije (npr. Dancyjev koji je nedavno preveden) nemaju taj stupanj preglednosti potreban našim studentima, kojima je pak ova struja epistemologije i analitičke filozofije prilično strana.

6 Za performativnu i pragmatističku analizu opravdanja vidi: Austin J. L. (1962) »Other Minds«, u: »Philosophical Papers«, Clarendon Press, Oxford, Kober M. (1996) »Certainties of a World Picture: The Epistemological investigations of On Certainty«, u: H. Sluga, D. Stern (eds.): »The Cambridge Companion to Wittgenstein«, Cambridge University Press, Cambridge, 1996: 411–441, Wittgenstein L. (1974) »On Certainty / Über Gewissheit«, Basil, Blackwell, Oxford.

*AN INTRODUCTION TO THE PROBLEM OF KNOWLEDGE IN
(ANALYTICAL) EPISTEMOLOGY*

Kristijan KRKAČ

Summary

In the text the author tries to introduce fundamentals of the problem of knowledge by summarising tripartite analysis of knowledge and theories of justification (internalistic and externalistic). He develops sceptical counterexamples and contemporary challenges to tripartite analysis (Gettier and Dretske). The text ends with the theory of relevant alternatives and contextualistic analysis of justification and a non-propositional and pragmatistic analysis of justification (Austin and Wittgenstein).

(Translated by: Kristijan KRKAČ)